

Тамара ДМИТРЕНКО

РОЛЬ ДУБЕНСЬКИХ ХРАМІВ У ДУХОВНОМУ ЖИТТІ ВІЙСЬКОВИХ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

**Полкова церква 41-го Селенгінського піхотного і 32-го драгунського
Чугуївського полків у бальній залі палацу князів Любомирських.**

Відколи власниця міста Дубна княгиня Барятинська продала замок російському військовому відомству (1871 р.), тут розташувалися казарми і численні служби. У палаці кн. Любомирських знаходилось військово-управління, школа для солдатів, канцелярія, полкова церква, майстерні, склади, офіцерське казино, нестройова рота і офіцерське зібрання. Підземні приміщення переобладнані для різних військових потреб.

Полкова церква з 1875 року розташовувалась у колишній круглій бальній залі палацу і служила храмом для 41-го Селенгінського піхотного полку. Там могло вміститись до 300 осіб.

Бальна зала з іконостасом. Фото кінця XIX – початку XX ст.

Селенгінський піхотний полк сформували 29 листопада 1796 року з 3-го і 4-го Сибірських польових батальйонів в м. Селенгінську як двобатальйонний Селенгінський мушкетерський полк. 22

лютого 1811 року полк назвали Селенгінським піхотним, а 25 березня 1864 року – 41 піхотним Селенгінським. Похідна церква при полку існувала з початку його заснування, тобто – з 1796 року. Ця церква була супутницею полку в війні 1812 року, турецьких війнах 1828 і 1877-1878 рр., під час оборони Севастополя 1854-1855 рр. Протоієрей Селенгінського полку о.

Андрій Беліцький – учасник севастопольських битв з 5-го листопада 1854 р. по 27 серпня 1855 р. і обер-священик Південної армії і морських сил в Криму.

Особливу мужність о. Беліцький проявив 24 жовтня 1854 року в кровопролитній

Інкерманській битві біля Сапун-гори, коли, під шквальним вогнем ворога, він “безстрашно виконував християнські треби як безпосередньо на місці бою, так і на санітарному пункті”. Страшна нервова напруга через постійне перебування під час облоги

під вогнем неприятеля, вплинуло настільки сильно на о.Беліцького, що організм його не

витримав 349-денної облоги, і він помер 8 вересня 1855 року. За захист Севастополя

о.Беліцький, крім хреста на Георгіївській стрічці, мав нагороди: Анну 3-го і 2-го ступеня з мечами, Володимира 4-го ступеня з бантом, Володимира 3-го ступеня і срібну медаль.

Цей храм носив назву в ім'я Зішестя Св.Духа. Полкове свято – день Св.Духа [3,

124]. Церква 11-го уланського Чугуївського полку в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці.

Полкове свято – 1 жовтня. Полк склався з об'єднання двох полків – Чугуївського козачого

кінного полку і 2-го Чугуївського. 6 березня 1800 року сформований як Чугуївський козачий регулярний генерал-майора Синіцина полк; у 1808 році названий Чугуївським

уланським, а 25 травня 1864 року – 11-м уланським Чугуївським. Якийсь час у XIX ст.

полк носив назву “32-й Чугуївський драгунський Її Величності імператриці Марії Федорівни”. Полкова церква існувала з початку XIX ст. і супроводжувала полк у війні

Ликіни Косьма і Марія вінчалися в замковій полковій церкві. Фото 1914 р.

1812 року, турецькій війні 1877-1878 рр. З часу дислокації в Дубні (1905 р.) 11-й

уланський Чугуївський полк не мав власного приміщення для церкви і користувався церквою 41-го піхотного Селенгінського полку. В цій полковій церкві знаходились предмети, гідні уваги: образ (складень) Покрови Божої Матері з написом: «Пожалован Государынею Великой Княгиней Цесаревною 11-му улан. Чугуевскому Её Императорского Высочества полку; 1 октября 1869 года», Св.Євангеліє 1791 р. і Євангеліє (мале) 1751 р., подароване полку сином полковника Булацеля в 1757 р. Отець Карпо Горбов, священник цього полку, проявив мужність і відвагу 10 серпня 1855 року при бомбардуванні Севастополя, перебуваючи на бастіоні №3 серед поранених і вмираючих бійців. Його самого двічі контузило осколками гранат. Полкова церква 32-го драгунського Чугуївського полку відіграла величезну роль у духовному житті військових. Кожне свято чи визначна дата проходили під патронатом священника. Прикладом може послужити відзначення 25-річчя з часу призначення Шефом полку імператриці Марії Федорівни. У цей день їй була вручена книга «Історія 32-го драгунського Чугуївського Її Величності полку (1613-1893)». Напередодні цієї дати із Дубна в Санкт-Петербург виїхала депутація офіцерів Чугуївського полку. А в самому Дубні 20 травня 1893 року почалися пишні торжества. Зранку Чугуївський полк у повному складі прибув у кінному строю в табір 41-го піхотного Селенгінського полку, де в полковій похідній церкві військо і міське духівництво відслужило божественну літургію і благодатну молитву. Після закінчення богослужіння відбувся парад, у якому разом із чугуївцями взяв участь і викликаний по тривозі Селенгінський полк. Після того, як обидва полки пройшли церемоніальним маршем, відбулися скачки і вольтижировка нижчих чинів із роздаванням призів. Затим гостям і офіцерам було запропоновано сніданок в облаштованому на плацу просторому шатрі, а нижчим чинам – обід із фунтовою порцією м'яса і чаркою горілки. Як писала газета «Русский инвалид», під час сніданку під звуки гарматного салюту і духових оркестрів «був проголошений тост за здоров'я Государя Імператора, Августійшого Шефа Государині Імператриці і т.д. А ввечері, під час балу, на послану Государині Імператриці від імені полку телеграму було отримано наступну відповідь: «Від душі вдячна за сердечне привітання. Приймала депутацію полку і зраділа піднесеними Мені спогадами. Ніколи не забуду, що першим Моїм полком були дорогі Мої Чугуївці. Марія» [4, 12]. Не менш презентаційно проходили свята і в 41-му Селенгінському піхотному полку. 29 листопада 1896 року відзначали 100-річчя полку. Задовго до торжества командиром і офіцерським товариством полку були розіслані відряджено полкового священника від імені полку просити Модеста, архієпископа Волинського і Житомирського, здійснити в полковому храмі богослужіння. І, не

дивлячись на велику відстань, зимову пору року, маститий архіпастир дав свою згоду
прибути.

Вранці 28 листопада церковні дзвони сповістили про прибуття владики. На залізничному вокзалі його зустріли: командир полку генерал-майор Саський, благочинний

Дубенського міського округу протоієрей Семенін і місцеві військові священники. Архієпископ пройшов у підготовлений йому полком зручний екіпаж між рядами вишикуваних по дорозі (поблизу своїх казарм) рот полку в Дубенський монастир (Свято-

Миколаївський), де він завжди перебував під час відвідин Дубна [3, 124].

Того дня вранці о 10-й год. в полковій церкві священником була здійснена заупокійна

літургія і по тому – панахида по імператору Павлу I. Панахида була відправлена о. намісником Почаївської лаври, архімандритом Філаретом з допомогою духовенства усіх

полків 11-ї піхотної дивізії в супроводі хору почаївських півчих. На літургії і панахиді були присутні всі чини, полкові дами, які прибули на ювілей, і численні міщани.

Увечері, о 17.30, почалась урочиста нічна служба. Красива за своєю архітектурою полкова церква (велика двохсвічна зала, в минулому – концертна в палаці кн. Любомирських, з колонами під мармур і хорами довкола всього приміщення, витончено

декорована зеленими гірляндами і штучними квітами, повністю залита світлом, була

переповнена молільниками.

Під час обіду від імені розквартированого в Дубні, разом із Селенгінським, Чугуївського драгунського Її Величності імператриці Марії Федорівни полку, його командиром у дар ювіляру була піднесена коштовна братина (срібний позолочений

казанок на перехрещених піках і зі срібними горнятами) [10,185].

Відомо, що напередодні Першої Світової війни в межах Дубна і повіту дислокувалась:

- ✂ 4-а Донська козака бригада,
- ✂ 11-й уланський Чугуївський полк,
- ✂ 41-й Селенгінський піхотний полк,
- ✂ 18-а і 19-а кінно-артилерійські батареї у складі 11-ї кав. дивізії,
- ✂ штаб 11-ї кавалерійської дивізії /11 АК/ Л.В. де Вітта,
- ✂ управління 1-ї, 2-ї і 4-ї батарей 11-ї артбригади,
- ✂ управління повітового військового начальника,
- ✂ 19-й піхотний Костромський полк у складі 11-ї кавалерійської дивізії,
- ✂ військовий продовольчий магазин (провіантське депо) У цих військових формуваннях були свої полкові священники, але відправи вони здійснювали у храмах на території квартирування.

Свято-Миколаївська церква в с. Тростянець

В самому місті був штаб дивізії та окремих полків , деякі служби і частина війська, решта квартирувала в поблизьких селах і, зокрема, в Тростянці. З 1922 р. там, на фоні

селянських осель, вивищується храм в ім'я Святого Миколая, закладений в 1911 році трохи збоку від старого храму, якому, після останніх відновлювальних робіт у

1880 році, загрожувала руйнація
[11, 928]

Одні вважають, що цей храм
будували для військових, інші –
для звичайних парафіян. І справді,
побудований у т.зв. цегляному
стилі, він анітрохи не нагадує
архітектурний стиль дерев'яних
українських православних церков
XVIII-XX ст. То чому ж для такої
величної будівлі обрали саме
Тростянець?

Батько мешканки Тростянця
Ніни Сергіївни Кравчук 1925 р.н.
розповідав, що на поч. XX ст., коли
стара церква почала руйнуватися,
делегатія від усієї парафії поїхала до Москви за проектом нової церкви. Проект
отримали,
але для іншого Тростянця. (Таке місто існує в Сумській обл.) Проте селяни від
нього не
відмовилися і в 1911 р. заклали в Тростянці храм за новим проектом. Парафію
складало
чотири села, тож кошти на будівництво знайшлися. Все скидається на те, що
помилка все-
таки закралася десь у високих відомствах Російської імперії і остання версія є

Ще одна церква в Тростянці служила духовним потребам військових. Це –
Олександр-Невський храм, збудований у 1866 році на горі Іспрячій на пам'ять про
звільнення селян від кріпосництва, а також врятування життя Російського
Імператора
Олександра II. Біля підніжжя гори де-не-де видніються надгробки військових
поховань,
зарослих лісом, а біля самої церкви є могила і пам'ятний знак ще одного
військового
поховання.

Церква Дубенського форту

Дубенський форт як важлива військова одиниця потребував сталого проведення
богослужінь. Наприкінці XIX ст. своєї церкви форт не мав, хоч доповідні до
військового
відомства направлялись регулярно. Серед вищих і нижчих чинів та рядових були і
православні, і католики, і лютерани, і мусульмани та інші іновірці. Духовні треби
православних військових здійснювалися в церквах Страклова, Тараканова, а
священники
цих храмів щорічно надсилали для коменданта форту звіти про регулярність
виконання
постів, сповідей та причащань. Римо-католицький священник здійснював об'їзд
округу і
виконував духовні потреби військових католиків. Вище військово командування,
зобов'язуючи офіцерів враховувати у своїй роботі релігійні почуття усіх нижчих
чинів,
службовців, чиновників різних рангів, затвердило список мусульманських свят, за
яким 14

днів у році магометан звільняли від несення служби.
Повсякденне задоволення релігійно-моральних потреб гарнізону вимагало постійної роботи фортової церкви, тому 4 червня 1901 року в центральній казармі було облаштовано храм, а освячено його 16 жовтня 1901 року. На причт округ коштів не виділив, і тому священиків привозили для богослужінь. У 1904 році настоятель Свято-Троїцької церкви села Тараканів о. Михалевич, за кількарічне безплатне викладання Закону Божого в учбовій команді артилерії форту і за відправи служб і треб, був нагороджений срібною медаллю пам'яті імператора Олександра III на Олександрівській стрічці, темнобронзовою медаллю на стрічці державних кольорів, подякою Його Імператорської Величності за працю по перепису населення 1897 року.
У форту була велика потреба у провадженні релігійних треб. Священики православних парафій Страклова, Тараканова здійснювали тут вінчання, хрещення, миропомазання, сповіді, панахиди по померлих. Кожний чин, військовий чи цивільний, який працював або проживав у фортової слобідці, у разі одруження звертався до коменданта форту. Військові одружувалися на доньках своїх колег чи обирали наречених

зі стану цивільних осіб. Дозвіл отримували лише в тому випадку, якщо з місця вступу на

Свято-Миколаївська церква в с. Тростянець. Сучасне фото

гіднішою. Ще одна церква в Тростянці служила духовним потребам військових. Це

—
Олександро-Невський храм, збудований у 1866 році на горі Іспрячій на пам'ять про звільнення селян від кріпосництва, а також врятування життя Російського Імператора

Олександра II. Біля підніжжя гори де-не-де видніються надгробки військових поховань,

зарослих лісом, а біля самої церкви є могила і пам'ятний знак ще одного військового

поховання.

Церква Дубенського форту

Дубенський форт як важлива військова одиниця потребував сталого проведення богослужінь. Наприкінці XIX ст. своєї церкви форт не мав, хоч доповідні до військового

відомства направлялись регулярно. Серед вищих і нижчих чинів та рядових були і православні, і католики, і лютерани, і мусульмани та інші іновірці. Духовні треби православних військових здійснювалися в церквах Страклова, Тараканова, а священники

цих храмів щорічно надсилали для коменданта форту звіти про регулярність виконання

постів, сповідей та причащань. Римо-католицький священник здійснював об'їзд округу і

виконував духовні потреби військових католиків. Вище військово командування ,

зобов'язуючи офіцерів враховувати у своїй роботі релігійні почуття усіх нижчих чинів, службовців, чиновників різних рангів, затвердило список мусульманських свят, за яким 14 днів у році магометан звільняли від несення служби. Повсякденне задоволення релігійно-моральних потреб гарнізону вимагало постійної роботи фортової церкви, тому 4 червня 1901 року в центральній казармі було облаштовано храм, а освячено його 16 жовтня 1901 року. На причт округ коштів не виділив, і тому священників привозили для богослужінь. У 1904 році настоятель Свято-Троїцької церкви села Тараканів о. Михалевич, за кількарічне безплатне викладання Закону Божого в учбовій команді артилерії форту і за відправи служб і треб, був нагороджений срібною медаллю пам'яті імператора Олександра III на Олександрівській стрічці, темнобронзовою медаллю на стрічці державних кольорів, подякою Його Імператорської Величності за працю по перепису населення 1897 року. У форту була велика потреба у проведенні релігійних треб. Священники православних парафій Страклова, Тараканова здійснювали тут вінчання, хрещення, миропомазання, сповіді, панахиди по померлих. Кожний чин, військовий чи цивільний, який працював або проживав у фортовій слобідці, у разі одруження звертався до коменданта форту. Військові одружувалися на доньках своїх колег чи обирали наречених зі стану цивільних осіб. Дозвіл отримували лише в тому випадку, якщо з місця вступу на службу не приходили компрометуючі відомості. Такими могли бути записи в церковних метричних книгах про раніше одруження. Державні, громадські та релігійні свята відзначалися військовими парадми. На час проведення параду усі військові чини одягали парадне вбрання з нагородами і зброєю. Передбачався Хресний хід до річки Ікви. Занурення у воду Святого Хреста супроводжувалося рушничними залпами. Тісна співпраця зі священниками навколишніх сіл давала керівництву форту багато цінної інформації про настрої в солдатському середовищі. Служителі церкви багато робили для згуртування особового складу, утвердження в свідомості солдатів, офіцерів і цивільних працівників християнських цінностей, ідей патріотизму [6, 226]

Ф а с а д ф о р т о в о ї ц е р к в и

Свято-Георгіївська церква на Сурмичах

Свято-Георгіївську церкву на Сурмичах окремі писемні джерела називають полковою. Історія її сягає XVII ст. Зазвичай охорона Дубенського замку становила 600 осіб. Частина їх жила в замку, а частина – на Сурмичах. Можливе припущення, що саме для військових замку була

збудована ця церква. У розпорядженні княгині Любомирської від 1699 року є пункт, демовиться, що військові, які проживають на Сурмичах, набувають статус міщан і судяться

міським судом. Отже є документальне підтвердження, що протягом кількох століть замкова охорона мешкала на Сурмичах і відвідувала Свято-Георгіївську церкву.

Свято-Георгіївська церква на Сурмичах. 1700 р. Військові поховання 1813 р.

Аналізуючи Метричну книгу Свято-Георгіївської церкви 1805-1919 рр., приходимо до висновку, що військові тих підрозділів, які тимчасово дислокувалися в Дубні, здійснювали церковні треби в цьому храмі. У метричній книзі згадуються:

Павлоградський гусарський полк, запасний ескадрон Павлоградського гусарського полку,

6-й уланський Волинський полк, комісаріатське депо (провіант). Треби здійснювалися

парафіяльними священиками і військовими. У Метричній книзі за 1917 р. читаємо запис

про шлюб, скріплений військовим священиком: «Младший унтер-офицер 6-го уланского

Волынского полка Гавриил Иоаннов Харламов – гражданин поселка Грезного Соболевской волости Уральской области вторым браком. Гражданка села Ярославичи

Дубенского уезда Волынской губернии Юлия Стефанова Старостюк первым браком.

Священник Свято-Георгиевской церкви 6-го уланского Волынского полка Николай Янковский» [13, 2]. У фондах заповідника зберігається свідоцтво про шлюб за 1897 рік: «25 мая старший

писарь 18-й конно-артиллерийской батареи, из крестьян с. Збаража Бердичевского уезда

Киевской губернии, Тимофей Корнилович Трохимчук, православного исповедания, первым браком, 29 лет. Невеста, временно живущая в с. Здолбица Дубенского уезда, дочь

отставного солдата Самарской губернии Бузулукского уезда с. Казанки Мария Сильвановна Монанникова, 21 года. Поручители по жениху: командир 18-й конно-артиллерийского батальона подполковник Николай Анреевич Марченко и зав. хазяйством

штабс-капитан Владимир Александров. Таинство приведено приходским протоиереем

Метельским и диаконом Андреем Червинским». З огляду на те, що у с. Здовбиця церкви

не було, обряд здійснювався у Свято-Георгіївській церкві в м. Дубні на Сурмичах, до якої

було приписане це село [8, 1].

Двісті років поспіль сурмицька громада опікується п'ятьма могилами російських солдат, загиблих у французько-російській війні 1812-1814 рр. і похованих на церковному

дворищі. Це ще одне свідчення ролі Св.-Георгіївської церкви у духовному житті військових як тимчасової, так і постійної дислокації. Обряд поховання здійснено під час

бойових дій французько-російської кампанії.

В часи Першої Світової війни у Св.-Георгіївській церкві російські солдати приймали присягу для перед початком бою.

Присяга перед боєм. 1916 р.

Св.-Георгіївська церква. 1916 р.

Діяльність о. Федора Шумовського з Мирогощі під час Першої Світової війни

*Настоятель Св.-Михайлівської церкви о.
Федір Шумовський на російсько-
австрійському фронті поблизу Дубна. 1916 р.*

Священик о. Федір Шумовський з с. Мирогоща, відправивши сім'ю в евакуацію, відмовився залишати свою парафію і родинне гніздо. Військова влада запросила його

виконувати обов'язки прифронтового священика. Він безстрашно обходив передові

окопи, служив польові богослужіння для тих, хто йшов в атаку, сповідав і причащав вояків. Було надзвичайно важко обходити повні болота і води окопи під постійним обстрілом з гвинтівок і кулеметів. Свої місіонерські заходи він здійснював увечері чи

вночі, коли була менша небезпека і коли дорогу освітлювали ракети ворога. За це о. Федора нагородили Георгіївськими хрестами, орденами Св. Анни та Св.

Володимира,

які пізніше він з гордістю одягав на паради та під час Великодніх богослужінь.

Одним із таких епізодів служіння Богу, ближньому і батьківщині була незабутня ніч у

передових окопах, про яку згадував о. Федір. Він потрапив до окопів над Іквою під Дубном у той час, коли німці почали наступ. Його рясу було добре видно ворогові.

Один

із атакуючих направив багнет на священика, але тут його скосила куля. То був австрієць,

син священика з-під Львова. Отець Федір поблагословив його, наклав рясою і підняв руку

з хрестом. Так він стояв доти, поки повз нього не пронісся ескадрон донських козаків, кришачи шаблями ворога. Люди падали, як снопи, зі словами: "Господи, помилуй!",

різними мовами прощаючись із життям. Тут о. Федір помітив двох вояків з червоними

хрестами на рукавах і покликав до себе. Він наказав негайно віднести пораненого до

лазарету і сам його супроводжував [14].

Фронт на Дубенщині стояв вісім місяців, і весь цей час о. Шумовський перебував у військах, виконуючи свої пастирські обов'язки.

Дубенські храми і Військо Польське 1921-1939 рр.

*Траурні церемонії 43-го піхотного полку
байоннетів біля костелу Яна Непомуки
на смерть Ю. Пілсудського. 1935 р.*

На час дислокації в м. Дубні 43-го піхотного полку байоннетів і 2-го дивізіону кінної артилерії всі внутрівійськові події – прийняття присяги, освячення прапора полку і т.п. –

проводилися на території військового містечка з участю капелана. Державні свята – День

Конституції 3Травня, річниці народження великих державних осіб, відкриття пам'ятників

і т.п. – проходили у римо-католицькому костелі Яна Непомуки і біля нього та безпосередньо на місці встановлення знаку.

Жителька м. Дубна Анастасія Георгіївна Рафальська розповідала про день відносної

солідарності поляків з українцями, який відмічався один раз на рік у Св.-Іллінському

соборі. На Водохреща туди приводили на богослужіння осіб 20 солдатів з військовим

оркестром. Всю службу перед вітарем стояло двоє офіцерів з оголеними шаблями. Після

закінчення богослужіння процесія, військові та оркестр прямували на Кемпу (острів біля

міста). Там на льоду вже було вирізано хрест. Під час освячення випускали голубів, авійськові коло очеретів стріляли в повітря і кидали гранати. Оркестр грав

«Коль славен

наш Господь в Сионе», коли йшла процесія [9, 67].

Присяга новобранців з участю капелана у 43-му піхотному полку байоннетів.

1932 р.

Джерела і література

1. Демин Э. В. О наследии Селенгинского пехотного полка. // [www. Egregor.ru/pravoslavie/history8.html](http://www.Egregor.ru/pravoslavie/history8.html).
2. Книга Метрическая Св.-Георгиевской церкви с 1805 – 1819 гг., – С. 2. // Архів Св.-Георгіївської церкви на Сурмичах.
3. Любецька Н.. З історії 41-го Селенгінського піхотного полку та його перебування в Дубні. // Сторінки воєнної історії Волині. Науковий збірник. Випуск 30. – Луцьк, 2009. – С. 124-127.
4. Парамонов А., Левченко А. История Чугуевского полка. – Харьков, 2008. – С.12.
5. Пасюк І. Церкви Волинських полків. // Історія та сучасність православ'я на Волині. – Луцьк, 2012. – С. 43-46.
6. Савчук П. О. Дубенський форт. – Рівне, 2001. – С. 226-236.
7. 41-й пехотный Селенгинский полк. // Памятная книжка Волинской губернии на 1914 год. – Житомир, 1913. – С. 408-409.

8. Свідоцтво про одруження 1897 р. ДІКЗ кн. 6812, Д.3903.
9. Спогади Рафальської А.Г., 2001 р. // Кабінет історії ДІКЗ. Спогади Кравчук Н.С., 2013 р. // Кабінет історії ДІКЗ.
10. Столетний юбилей 41-го Селенгинского пехотного полка. // *Волынские Епархиальные ведомости*, №1-2, 1897. – С. 185.
11. Теодорович Н. И. с. Тростянец. // *Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской Епархии*. – Почаев, 1889. – С. 928.
12. Фрагмент Метричної книги Св.Георгіївської церкви 1793-1797 рр. польською мовою.
// Архів Св.-Георгіївської церкви на Сурмичах.
13. Фрагмент Метричної книги 1917 р. Св.-Георгіївської церкви. // Архів Св.-Георгіївської церкви на Сурмичах.
14. Шумовський Ю. Ф. Спогади. Зруйноване гніздо // *Фонди ДІКЗ*.